

دانشکده ادبیات ، زبانها و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته : تاریخ اسلام

عنوان :

نقش خاندان جراح در خلافت عباسی

استاد راهنما :

دکتر شهلا بختیاری

استاد مشاور :

دکتراسماعیل حسن زاده

دانشجو :

سمیه احمدی

مهر ماه ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

پدر گرامی ام ، که عمری بی هیچ توقعی دسترنج دستهای پر مهر و قلب دریایی اش را به من هدیه داد.

مادر مهربانم ، فرشته آرامش بخش زندگی ام که با ایثار و گذشت ، وجود پر عشق و محبت خود را وقف رشد و بالندگی فرزندانم نمود.

همسرم که در امر تحصیل همواره مشوق و در طول مدت تحصیل با صبر و شکیبایی یار و همدم روزهای سخت من بودند.

دخترم ، تک ستاره آسمان زندگیم که نگاهش امید بخش راهم بود.

خواهران نازنینم ، که از هیچ کوششی در این راه دریغ نکردند.

تشکر و قدردانی :

حمد و سپاس خدای را سزاست که در همه حال یاری رسان انسانهاست. پس از آن سپاس بی حد من نثار تمام کسانی که مرا در تهیه این پایان نامه یاری نمودند و از هیچ کوششی برای غنای این اثر فرو گذار نبوده اند ، بدینوسیله همت والایشان را ارج می نهم. از استاد راهنمای گرانقدر و عزیزم خانم دکتر شهلا بختیاری که کمکها و راهنماییهای بی شائبه خود را هیچ گاه از من دریغ نکرده و با صبر و حوصله پاسخگوی سؤالهای من بودند ، قدردانی می کنم.

همچنین شایسته است از استاد مشاور گرامی آقای دکتر حسن زاده تشکر و قدر دانی کنم. بر خود لازم می دانم از تمام اساتیدی که در طول دوران تحصیل افتخار شاگردی ایشان را داشته ام، سپاسگزاری نمایم.

در پایان از تمامی دوستان و آشنایانی که مرا در طول راه همراهی و همیاری نمودند ، تشکر می کنم.

چکیده:

نیمه دوم سده سوم و چهارم هجری یکی از اعصار مهم در تاریخ خلافت عباسی است. در این دوران که به عصر دوم خلافت عباسی معروف است، نقش ایرانیان در تشکیلات اداری و سیاسی حکومت کمرنگ شده و عنصر ترک نقش بارزتری پیدا می کند. با این وجود نمی توان حضور ایرانیان و فعالیت‌های ایشان را در امور سیاسی و اقتصادی نادیده گرفت. برخی خاندانهای ایرانی در این دوران همچنان حضور فعال داشتند و در دربار خلفا به مناصب بالایی دست یافتند. از جمله این خاندانها، آل جراح بودند که با نفوذ در دربار خلفای عباسی به فعالیت‌هایی مشغول شدند. ناگفته نماند فعالیت‌های برخی از افراد خاندان مذکور اغلب در عرصه سیاست قابل توجه است، اما برخی از آنان علاوه بر عرصه های سیاسی در امور اقتصادی و اجتماعی نیز فعالیت داشتند.

اینک در پاسخ به این پرسش که خاندان جراح در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی فرهنگی چه نقشی ایفا کردند، می توان فرض کرد که آنان از جهت سیاسی با مدیریت بخشی از ساختار قدرت به اعتلای قدرت عباسیان کمک کردند و از جهت اقتصادی نیز با ایجاد برخی منابع مالی جدید به تقویت بنیه اقتصادی آن یاری رساندند و با اقداماتی جهت رفاه حال مردم و توجه به اهل علم و مجالسه و مذاکره با آنها علاوه بر اثرگذاری در امور اجتماعی و فرهنگی، موجب تقویت قدرت خلافت شده و به افزایش مشروعیت آنان کمک کردند.

فعالیت‌های سیاسی این خاندان موجب شد ، دستگاه خلافت از چنگال برخی دشمنان از جمله قرامطه و حضور آنان در بغداد رهایی یابد . در زمینه اقتصادی نیز با تأسیس دیوانهای " بر و صدقات " با وجود برخی موانع و مشکلات ، در تعدیل درآمدها و مخارج دستگاه خلافت مؤثر بودند . در سطح جامعه نیز به تأسیس بیمارستانها و مساجد اقدام شد ، چنانچه بیمارستانهای سیار برای اولین بار در سطحی گسترده به مداوای بیماران پرداختند و تعدادی از دانشمندان مورد توجه آنان قرار گرفتند. همه امور مذکور به نوعی در زمینه سیاسی مؤثر بودند و سبب تقویت و یا ازدیاد قدرت خلافت عباسی و افزودگی مشروعیت آنان ولو در اندک ترین میزان همکاری شد.

واژگان کلیدی: خلافت عباسی، خاندان جراح، علی بن عیسی، ابن مخلد.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۲
۱-۲	مسأله پژوهش	۳
۱-۳	پرسشهای پژوهش	۵
۱-۴	فرضیه ها	۵
۱-۵	روش تحقیق	۵
۱-۶	تعریف و تحدید واژگان اصلی	۶
۱-۷	پیشینه پژوهش	۹
۱-۸	معرفی منابع	۱۲

فصل دوم : معرفی خاندان جراح

۲-۱	مقدمه ای بر نقش خاندانها در تاریخ اسلام (با تأکید بر دوره خلافت عباسی)	۲۳
۲-۲	اصل و ریشه خاندان جراح	۲۶
۲-۳	معرفی شخصیت های خاندان جراح (شاخه داود بن جراح)	۳۰
۲-۳-۱	ابو محمد ، داود بن جراح	۳۰
۲-۳-۲	ابو عبدالله ، محمد بن داود بن جراح	۳۱
۲-۳-۳	ابوالقاسم ، عیسی بن داود بن جراح	۳۲
۲-۳-۴	ابوالحسن ، علی بن عیسی بن داود بن جراح	۳۳
۲-۳-۵	ابوسلیمان ، داود بن عیسی بن داود بن جراح	۳۸
۲-۳-۶	ابواسحاق ، ابراهیم بن عیسی بن داود بن جراح	۳۸

- ۳۸.....۲-۳-۷ ابوعلی ، عبدالرحمن بن عیسی بن داود بن جراح.....
- ۳۸.....۲-۳-۸ ابوالقاسم ، عیسی بن علی بن عیسی بن داود بن جراح.....
- ۳۹.....۲-۳-۹ عبدالله بن علی بن محمد بن داود بن جراح.....
- ۳۹.....۲-۳-۱۰ ابوطالب جراحی.....
- ۴۰.....۲-۴ معرفی شخصیت های خاندان جراح (شاخه مخلد بن جراح).....
- ۴۰.....۲-۴-۱ مخلد بن جراح.....
- ۴۰.....۲-۴-۲ ابومحمد ، حسن بن مخلد بن جراح.....
- ۴۲.....۲-۴-۳ ابوالعلاء ، صاعد بن مخلد بن جراح.....
- ۴۳.....۲-۴-۴ عبدون بن مخلد بن جراح.....
- ۴۴.....۲-۴-۵ ابوالقاسم ، سلیمان بن حسن بن مخلد بن جراح.....

فصل سوم : نقش سیاسی خاندان جراح

- ۴۸.....۳-۱ وضعیت سیاسی دربار خلفای عباسی مقارن با روی کار آمدن خاندان جراح.....
- ۵۶.....۳-۲ داود بن جراح.....
- ۵۶.....۳-۳ محمد بن داود بن جراح.....
- ۵۷.....۳-۳-۱ محمد بن داود و کودتای ابن معتز.....
- ۶۰.....۳-۳-۲ مرگ محمد بن داود.....
- ۶۴.....۳-۴ نقش سیاسی علی بن عیسی بن داود بن جراح.....
- ۶۷.....۳-۴-۱ اولین دوره وزارت علی بن عیسی.....
- ۷۱.....۳-۴-۲ برکناری علی بن عیسی از اولین مرحله وزارت.....
- ۷۸.....۳-۴-۳ نیابت علی بن عیسی در وزارت حامد بن عباس.....
- ۸۸.....۳-۴-۴ دومین دوره وزارت علی بن عیسی.....
- ۹۳.....۳-۴-۵ برکناری علی بن عیسی از دومین مرحله وزارت.....
- ۹۶.....۳-۴-۶ علی بن عیسی در دوران سایر خلفا و وزرای عباسی.....
- ۹۷.....۳-۴-۶-۱ موقعیت علی در وزارت ابن مقله.....
- ۹۸.....۳-۴-۶-۲ علی بن عیسی در وزارت سلیمان بن حسن و ابوالقاسم کلوذانی.....
- ۹۹.....۳-۴-۶-۳ علی بن عیسی در خلافت القاهر بالله.....
- ۱۰۰.....۳-۴-۶-۴ علی بن عیسی در خلافت راضی بالله.....

- ۱۰۴.....۵-۶-۴-۳ علی بن عیسی در دوره متقی لله.....
- ۱۰۶.....۵-۴-۳ علی بن عیسی و برخورد او با رومیان.....
- ۱۰۸.....۶-۴-۳ ابوالحسن علی بن عیسی و موضع او در برابر حلاج.....
- ۱۱۲.....۷-۴-۳ ابوالحسن علی بن عیسی و مقابله با خطر قرامطه.....
- ۱۱۳.....۱-۷-۴-۳ برخورد مسالمت آمیز با قرامطه در اولین مرحله وزارت.....
- ۱۱۸.....۲-۷-۴-۳ مبارزه جدی علیه قرامطه در دومین مرحله وزارت.....
- ۱۲۴.....۵-۳ نقش سیاسی عبدالرحمن بن عیسی.....
- ۱۲۹.....۶-۳ نقش سیاسی ابراهیم بن عیسی.....
- ۱۳۱.....۷-۳ نقش سیاسی حسن بن مخلد بن جراح.....
- ۱۳۲.....۱-۷-۳ حسن در خلافت مستعین.....
- ۱۳۳.....۲-۷-۳ حسن در خلافت معتز و مهندی.....
- ۱۳۵.....۳-۷-۳ حسن در دوره معتمد و سرانجام او.....
- ۱۳۸.....۸-۳ نقش سیاسی صاعد بن مخلد بن جراح.....
- ۱۴۰.....۱-۸-۳ دفع شورش صاحب الزنج.....
- ۱۴۰.....۲-۸-۳ نبرد با صفاریان.....
- ۱۴۳.....۹-۳ نقش سیاسی سلیمان بن حسن بن مخلد بن جراح.....
- ۱۴۴.....۱-۹-۳ اولین دوره وزارت سلیمان.....
- ۱۴۷.....۲-۹-۳ دومین دوره وزارت سلیمان.....
- ۱۴۸.....۳-۹-۳ سومین دوره وزارت سلیمان.....

فصل چهارم : نقش اقتصادی خاندان جراح (با تأکید بر شخصیت علی بن عیسی)

- ۴-۱ توجه به کشاورزی..... ۱۵۵-۲-۴
- حفظ منابع مالی دولت..... ۱۵۹
- ۴-۳ رسیدگی و نظارت بر هزینه های عمومی..... ۱۶۳
- ۴-۴ اداره امور مالی..... ۱۷۴
- ۴-۵ موانع و مشکلات اقتصادی علی بن عیسی..... ۱۷۹
- ۴-۵-۱ سستی خلیفه و دخالت های اطرافیان او..... ۱۷۹

۴-۵-۲ شورش سپاهیان..... ۱۸۱

۴-۵-۳ انتقادات و کارشکنی های دیگر وزیران و دبیران..... ۱۸۲

فصل پنجم : نقش اجتماعی و فرهنگی خاندان جراح

۵-۱ نقش اجتماعی خاندان جراح..... ۱۸۶

۵-۱-۱ تفقد و دلجویی از فقرا و نیازمندان..... ۱۸۷

۵-۱-۲ تأسیس بیمارستان و سایر خدمات عام المنفعه..... ۱۸۹

۵-۱-۳ رفع اختلافات و دو دستگی های اجتماعی..... ۱۹۱

۵-۲ نقش فرهنگی خاندان جراح..... ۱۹۳

۵-۲-۱ داود بن جراح..... ۱۹۳

۵-۲-۲ محمد بن داود بن جراح..... ۱۹۴

۵-۲-۳ ابوالحسن علی بن عیسی..... ۱۹۵

۵-۲-۴ عبدالرحمن بن عیسی..... ۱۹۷

۵-۲-۵ ابوالقاسم ، عیسی بن علی بن عیسی..... ۱۹۸

نتیجه گیری..... ۲۰۱

منابع و مأخذ..... ۲۰۴

فصل اول :

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

قرون سوم و چهارم هجری یکی از دورانهای خاص در تاریخ اسلام است. ضعف دربار خلافت عباسی و حضور عمده ترکان در دربار خلافت، رقابتهای سیاسی را در درون دربار به وجود آورده بود که نتیجه آن ضعف خلافت، غارت اموال بیت المال و ظهور مدعیان قدرت در نواحی مختلف سرزمینهای اسلامی و ظهور دولتهای مستقل و نیمه مستقل بود. از طرفی ظهور قرامطه و فعالیتهای گسترده آنان در مناطق مختلف، نگرانیهای عمده ای برای دستگاه خلافت به وجود آورده بود چنانکه تا بغداد، مرکز خلافت عباسی نیز پیشروی کرده بودند.

در چنین موقعیت سیاسی، عده ای از افراد خاندان جراح توانستند در دستگاه خلافت نفوذ کنند و موفق به کسب مقامات عالی شوند. آنها ابتدا به کتابت برخی خلفا و سپس به مقام وزارت نائل شدند و از همین مقام بود که فعالیتهای سیاسی و اقتصادی خود را گسترش دادند و به نتایجی دست یافتند. لذا در این پژوهش نقش سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این خاندان بررسی شده است. همچنین تصویری از وضعیت سیاسی دربار خلفای عباسی این عصر برای شناخت فعالیتهای سیاسی این خاندان ارائه شده است.

در بحث مربوط به نقش اقتصادی خاندان جراح، برخی اقدامات و اصلاحاتی که خاندان مذکور در عرصه مباحث اقتصادی انجام دادند و البته موانعی که بر سر راه آنان بود، به تصویر کشیده شده است. در عرصه فرهنگ نیز خاندان جراح تألیفاتی داشتند که برخی از آنها امروزه موجود می باشد. در پایان می بایست اذعان داشت به دلیل گستردگی حوزه مورد بحث و حیطه کاری در چهار موضوع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گستردگی و تنوع منابع امری طبیعی است. لذا در پژوهش حاضر از منابع مختلف تاریخی، روایی، رجالی، ادبی، دیوانی و... استفاده شده است.

۲-۱ مسأله پژوهش :

خلافت عباسی به کمک ایرانیان بر سرکار آمد. ایشان از همان ابتدا در بسیاری از امور به ویژه اداره سرزمین خود بر ایرانیان و تواناییهای آنان تکیه زدند. این امر سبب نفوذ ایرانیان در دولت عباسی شد، به گونه ای که به تدریج بر نفوذ و شهرت خود می افزودند. نفوذ ایرانیان در عصر اول عباسی با ظهور خاندان هایی چون آل برمک ، آل سهل و آل ربیع به اوج خود رسید . این روند در عصر دوم عباسی نیز ادامه یافت و خاندان هایی ظهور کردند که نه تنها در عرصه مبارزات سیاسی فعال بودند ، بلکه در صحنه فعالیت های علمی و فرهنگی نیز نقش بسزایی داشتند. از جمله این خاندان ها می توان به خاندان هایی چون اعین ، یقطین ، فرات و ... اشاره کرد .

خاندان جراح نیز از جمله خاندان های فعال عصر دوم خلافت عباسی به شمار می رفت که در قرون سوم و چهارم هجری به فعالیتهای سیاسی ، اقتصادی و فرهنگی در دستگاه خلافت پرداختند. بیشترین شهرت آنها در امر کتابت و وزارت بود . آنان از دوران خلافت متوکل وارد صحنه سیاسی شده و در دوران خلفایی چون معتمد ، مکتفی ، مقتدر و ... به مقام وزارت گماشته شدند.

افراد این خاندان را می توان به دو شاخه تقسیم کرد ، شاخه مخلد و شاخه داود که در برخی موارد همکاری هایی نیز با هم داشته اند. برخی از افراد شاخه داود عبارتند از : داود بن جراح که جد این خاندان محسوب می شد ، ابوعبد الله محمد بن داود ، ابوعلی عبد الرحمن بن عیسی و ابوالحسن علی بن عیسی که از رجال مشهور دولت عباسی در عهد مقتدر بود . از شاخه مخلد نیز می توان به کسانی چون حسن بن مخلد ، صاعد بن مخلد و سلیمان بن حسن اشاره کرد.

آل جراح در عرصه سیاست با تصدی برخی مشاغل دیوانی و وزارت به دستگاه خلافت راه یافتند. برخی از ایشان دو یا سه بار به وزارت رسیدند. این امر در نتیجه رقابت درباریان و دیوانیان بر سر

کسب مقام وزارت بود که با دادن رشوه و مبالغ کلان سعی داشتند رقبای خود را از صحنه خارج کنند و خود بر این منصب تکیه زنند.

در زمینه های علمی برخی افراد خاندان به کتابت ، روایت حدیث ، منطق و فلسفه سعی و اهتمام داشتند. فعالیتهای اقتصادی آنان نیز مبتنی بر اصلاحات اقتصادی و تعدیل دخل و خرج حکومت و کاهش برخی هزینه های اضافی بود .

از جنبه های قابل توجه در عصر دوم خلافت عباسی عزل و نصب وزرا است ، به گونه ای که افراد و حتی خاندانهای متعددی گاه به وزارت منصوب و در نتیجه برخی رقابتهای و سعایتها معزول شده و خاندانی دیگر عهده دار منصب وزارت می شد . از طرفی برخی وزرا نیز از چنان جایگاه والایی برخوردار بودند که جهت تعیین خلیفه جدید مورد مشورت قرار می گرفتند و همین مسأله زمینه رقابت و درگیری میان دو خاندان هم عصر را ایجاد می کرد . به علت آن که خاندان جراح و فرات معاصر یکدیگر بودند ، گهگاهی بین آنها رقابتهایی صورت می گرفت که به این موارد اشاره خواهد شد.

لذا با توجه به اهمیت مطالب فوق سعی نگارنده در پژوهش حاضر بر آن است که نقش سیاسی ، اقتصادی ، فرهنگی و اجتماعی خاندان جراح را در عصر دوم خلافت عباسی مورد بحث و بررسی قرار دهد و پیامدهای متعدد حضور آنان در قدرت را روشن کند.

۳-۱ پرسشهای پژوهش :

- ۱- نقش سیاسی خاندان جراح در خلافت عباسی چه بود ؟
- ۲- نقش اقتصادی خاندان جراح در خلافت عباسی چه بود ؟
- ۳- نقش اجتماعی خاندان جراح در خلافت عباسی چه بود ؟
- ۴- خاندان جراح به لحاظ فرهنگی چه نقشی در خلافت عباسی داشتند ؟

۴-۱ فرضیه ها

- ۱- خاندان جراح از طریق مدیریت بخشی از ساختار قدرت و سرکوب مخالفان سیاسی خلافت ، به اعتلای قدرت عباسیان کمک کردند.
- ۲- خاندان جراح در تقویت بنیه های اقتصادی خلافت از طریق ایجاد منابع مالی جدید و نیز در تعدیل مفاسد مالی و اقتصادی فعالیت داشتند.
- ۳- آل جراح با تأسیس بیمارستانها و ایجاد خدمات عام المنفعه در جهت رفاه حال جامعه و عمران و آبادی گام بر می داشتند که موجب تثبیت قدرت خلافت می شد.
- ۴- خاندان جراح علاوه بر حضور علمی خود و تألیفاتی که داشته اند ، از نویسندگان و دانشمندان نیز حمایت می کردند که فعالیت آنها به نحوی در جهت مشروعیت بخشی به خلافت عباسی بود.

۵-۱ روش تحقیق : روش کار در این پایان نامه توصیفی - تحلیلی است که با بهره گیری از

منابع کتابخانه ای صورت می گیرد. شیوه کار به این صورت می باشد که ابتدا بر اساس منابع اولیه و متقدم دوره مورد بحث و سپس با مراجعه به مطالعات و مآخذ متأخر، به استخراج و گردآوری داده ها و اطلاعات مورد نظر در مورد خاندان جراح و نقش های متعدد آنان پرداخته می شود. سپس بر اساس اطلاعات به دست آمده در نگارش ، نقش آنان توصیف و تبیین می شود.

۶-۱ تعریف و تحدید واژگان اصلی :

نقش :

به معنای انتظاراتی است که شخص دارنده موقعیت و پایگاه اجتماعی باید آن را برآورده سازد. همچنین نقش شامل رفتار ، کردار و یا کار و وظیفه ای است که شخص در داخل گروه بر عهده می گیرد. نقش را همچنین به عنوان نوع رفتار اجتماعی یک فرد که بر طبق الگوهای کلی اجتماعی و فرهنگی گروه صورت می گیرد و همچون نحوه پاسخ به انتظار دیگران ، تعریف می کنند.^۱ بنابراین منظور از نقش در پژوهش حاضر عبارت است از نحوه عملکرد خاندان جراح در عرصه های مختلف سیاسی ، اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی.

عصر دوم خلافت عباسی

دوران حکومت عباسیان را به دو دوره می توان تقسیم کرد: عصر اول که از سال ۱۳۲ق آغاز شد و در سال ۲۳۲ق به پایان رسید. این دوره مصادف با اوج اقتدار عباسیان بود. در تعریف عصر دوم نظرها متفاوت است . برخی معتقدند عصر دوم از سال ۲۳۲ق آغاز شد و تا سقوط حکومت عباسیان در سال ۶۵۶ق ادامه یافت. البته تقسیمات دیگری از خلافت عباسی به عصرهای مختلف وجود دارد. گروهی حکومت عباسی را بر اساس نیروها و عناصر مؤثر در خلافت و تحول اوضاع سیاسی و شکوفایی زندگی فکری و فرهنگی به چهار عصر تقسیم کرده اند :

عصر اول : دوران نیرومندی ، گسترش و شکوفایی (۱۳۲-۲۳۲)

عصر دوم : دوران نفوذ ترکان (۲۳۲-۳۳۴)

عصر سوم : دوران نفوذ آل بویه ایرانی (۳۳۴-۴۴۷)

^۱ - آلن بیرو ، فرهنگ علوم اجتماعی ، ترجمه باقر سارو خانی ، تهران ، کیهان ، ۱۳۶۶ ، ص ۳۷۸.

عصر چهارم : دوران نفوذ سلجوقیان ترک (۴۴۷-۶۵۶)^۱

بنابراین دوران حضور آل جراح در صحنه سیاسی ، با این نوع تقسیم بندی در عصر دوم می گنجد. در این دوره قدرت خلفا نسبت به عصر پیشین کاهش یافت. این دوران مقارن است با آغاز خلافت متوکل و نفوذ ترکان در دربار خلافت عباسی ، چرا که با روی کار آمدن معتصم عناصر ترک به دربار خلافت راه یافتند و در دوره خلفای بعدی نیز به نفوذ و حضور خود افزودند. هر چند در دوره خلفایی چون معتضد و مکتفی حضور ترکان تا حدودی کمرنگ شد ، اما در دوران خلافت مقتدر و پس از آن همچنان به قدرت دست یافتند تا آنجا که به مقام امیر الامرای نائل شدند. پس می توان حضور آنان را در این دوران مهمتر دانست.

خاندان جراح :

از جمله خاندانهای ایرانی نژاد سده های سوم و چهارم هجری که از عصر خلیفه متوکل عباسی وارد دستگاه حکومتی شدند. آنها فعالیت خود را از شغل کتابت در دیوانها آغاز کرده سپس به مناصب والایی دست یافتند و به عنوان وزیران خلفای ایفای نقش کردند.

علی بن عیسی بن داود بن جراح

یکی از معروفترین و مشهورترین شخصیتهای خاندان جراح که در عصر مقتدر عباسی دو دوره به مقام وزارت منصوب شد. وی فعالیت سیاسی خود را از دربار خلیفه معتضد با تصدی برخی مشاغل دیوانی

^۱ - محمد سهیل طقوش ، دولت عباسیان ، ترجمه حجت الله جودکی ، قم ، پژوهشکده حوزه و دانشگاه ، ۱۳۸۰ ، ص ۳۹.

آغاز کرد ، سپس در دوره خلافت مقتدر به وزارت رسید. او در دوران وزارت خود به فعالیتهای سیاسی، اقتصادی ، اجتماعی پرداخت که پژوهش حاضر به بررسی این فعالیتها خواهد پرداخت.

ابن مخلد :

نام چند تن از افراد خاندان جراح از شاخه مخلد بن جراح می باشد . از جمله افراد این شاخه حسن بن مخلد است که از دوره متوکل به امور دیوانی راه یافت ، سپس در دوره معتمد چندین بار به وزارت منصوب شد . صاعد بن مخلد و سلیمان بن حسن نیز از جمله دیگر شخصیتهای این شاخه می باشند. صاعد در دوره معتمد و سلیمان در دوره خلفایی چون مقتدر ، راضی و متقی به وزارت رسیدند.

۷-۱ پیشینه پژوهش :

در ارتباط با خاندان جراح و نقش آنها در عصر دوم خلافت عباسی پژوهشی مستقل انجام نشده است. بنابراین ضرورت انجام چنین پژوهشی در ارتباط با این خاندان فزونی می یافت. هر چند رساله هایی در مورد جایگاه سیاسی و فرهنگی خاندان ها نگاشته شده ، اما اغلب شامل خاندان های شیعه از جمله امین ، فرات و ... می باشد. در مورد آل جراح مقالاتی در برخی دایره المعارفها نگاشته شده که اشاره کوتاهی به برخی از شخصیت های این خاندان دارد.

۱- مدخلی با عنوان " ابن جراح " نوشته صادق سجادی در دایره المعارف بزرگ اسلامی . نویسنده اغلب به معرفی چند تن از شخصیت های این خاندان و ذکر سیر تاریخی آن پرداخته همچنین ضمن بیان سیر تاریخی به برخی فعالیت های سیاسی و اجتماعی این خاندان به صورت مختصر و موجز اشاره کرده است . نگارنده از فرزندان مخلد بن جراح و نقش آنها ، که شاخه ای از این خاندان منسوب به او هستند ، یاد نکرده است.^۱

۲- مدخلی با عنوان " ابن الجراح " در دایره المعارف الاسلامیه ، زیر نظر احمد الشنتاوی . مؤلف تنها در چند سطر به شرح حال دو تن از شخصیت های این خاندان (عبدالرحمن بن عیسی و علی بن عیسی بن داود) اکتفا کرده و از نقش سیاسی ، اجتماعی و اقتصادی خاندان مذکور غفلت نموده است.^۲

^۱ - دایره المعارف بزرگ اسلامی ، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی ، تهران ، مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی ، ج ۴ ، ۱۳۷۰ ، صص ۲۱۸-۲۲۶.

^۲ - دایره المعارف الاسلامیه ، زیر نظر احمد الشنتاوی ، ابراهیم زکی خورشید ، ج ۱ ، بی تا ، بی جا . ص ۱۱۷.

۳- در دایره المعارف بستانی جلد اول هم مدخلی تحت عنوان " ابن الجراح " آمده است که به صورت مختصر و موجز و تنها در چند سطر به شرح حال محمد بن داود جراح و برخی تألیفات او پرداخته است ، اما از فعالیتهای سیاسی و اقتصادی این خاندان یاد نکرده است.^۱

۴- مقاله ای با عنوان " آل الجراح فی العصر العباسی الثانی " نوشته عبدالواحد طه ذنون . مقاله مورد نظر به برخی از شخصیتهای خاندان جراح از شاخه داود اشاره دارد که در برخی موارد به صورت گزیده و مختصر فعالیتهای سیاسی و اقتصادی آنان را بیان نموده است. مؤلف از مخلص بن جراح و فرزندان او که منسوب به این خاندان هستند یاد نکرده است.^۲

۵- کتابی با عنوان الوزير العباسی ، علی بن عیسی بن داود بن جراح اصل حیاته الاقتصادیه و الاداریه نوشته ضیف الله یحیی زهرانی یافت شد که موضوع آن فعالیتهای اداری و اقتصادی شخص علی بن عیسی می باشد. نویسنده پس از بیان مشاغل اداری علی بن عیسی به فعالیتهای اقتصادی او در طول دوران وزارت و برخی مشکلاتی که در این راه با آنها مواجه بود ، پرداخته است . نگارنده کتاب در زمینه فعالیتهای سیاسی علی بن عیسی و برخی دیگر از شخصیتهای خاندان جراح به اشاراتی کوتاه و در حد شناسایی افراد خاندان مذکور از شاخه داود بسنده نموده است.^۳

۶- یکی از خاندانهای هم عصر خاندان جراح در عصر دوم خلافت عباسی ، خاندان فرات بودند. پایان نامه ای درباره فعالیتهای سیاسی و فرهنگی این خاندان نگاشته شده است. هرچند در این پایان نامه از منابع اولیه و متون متقدم استفاده شده ، اما راجع به خاندان جراح و شخص علی بن عیسی اطلاعاتی پراکنده به چشم می خورد ، از جمله درباره دوستی حسن بن مخلص با خاندان فرات در دوره

^۱ - بطرس البستانی ، دایره المعارف ، ج ۱ ، بیروت ، دار المعرفه ، ۱۹۶۰.

^۲ - ضیف الله یحیی زهرانی ، الوزير العباسی علی بن عیسی بن داود جراح اصل حیاته الاداریه و الاقتصادیه ، مکه ، جامعه ام القرى ، ۱۴۱۴.

^۳ - عبد الواحد طه ذنون ، " آل الجراح فی العصر العباسی الثانی " ، المجمع العلمی ، ش ۴۵ ، ۱۴۱۹.